

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ

Υπεύθυνος καθηγητής : Δημητρόπουλος Ανδρέας
Λέκτορας : Βλαχόπουλος Σπυρίδων

Εργασία : Καρκούλης Κωνσταντίνος
Αρ.Μ : 1340200400684

Αθήνα, 11 Μαΐου 2006

Εισαγωγή

Η Συνταγματικά πλέον κατοχυρωμένη αρχή της αναλογικότητας (αρ 25§1εδδ Σ) αποτελεί το αντικείμενο αυτής της εργασίας. Παρακάτω, αφού προηγηθεί μία μικρή ιστορική αναφορά για την πορεία αρχής της απ' την αρχαιότητα έως την Ε.Ε. θα προσπαθήσω να αναλύσω και να οριοθετήσω την έννοια και το περιεχόμενό της, καθώς και να παρουσιάσω τους τομείς της κρατικής εξουσίας στους οποίους εφαρμόζεται. Καλό είναι να γνωρίζουμε εκ προτέρων ότι η αρχή της αναλογικότητας συνδέεται στενά με τους περιορισμούς των ατομικών δικαιωμάτων, διακρίνεται σε τρεις μικρότερες αρχές και έχει εφαρμογή σε όλη την έννομη τάξη.

Για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας έγινε χρήση ελληνικής βιβλιογραφίας όπως αυτή εκτίθεται στις τελευταίες σελίδες καθώς και σχετική νομολογία του ΣΤΕ.

Περιεχόμενα

- 1) [Ιστορική Αναδρομή](#)
- 2) [Η αρχή της αναλογικότητας στην Ελληνική έννομη τάξη](#)
- 3) [Η έννοια της αρχής της αναλογικότητας](#)
- 4) [Τα στοιχεία της αρχής της αναλογικότητας](#)
- 5) [Πεδίο εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας](#)
- 6) [Συμπέρασμα](#)
- 7) [Περίληψη – Λέξεις κλειδιά](#)
- 8) [Βιβλιογραφία](#)

1) Ιστορική αναδρομή

Η σύγχρονη νομική έννοια της αρχής της αναλογικότητας διαμορφώθηκε μετά το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου. Όμως, δεν εμφανίστηκε στην έννομη τάξη για πρώτη φορά τότε, αλλά υπήρχε ακόμη και απ' την αρχαιότητα.

Οι ρίζες της αρχής ανατρέχουν στην ελληνική αρχαιότητα όπου κυριαρχεί η απαίτηση του ορθού μέτρου που συνδέεται με την αρχή της δικαιοσύνης και εκφράζει την αποφυγή των υπερβολών. Τούτο συνάγεται άμεσα απ' τη διδασκαλία του Αριστοτέλη περί μεσότητας και απομάκρυνση απ' τα άκρα, το έλασσον και την υπερβολή. Ο ίδιος χαρακτηριστικά αναφέρει στα πολιτικά ότι ο νομοθέτης θα πρέπει να εφαρμόσει εκείνη τη ρύθμιση που εξυπηρετεί περισσότερο το συμφέρον της πόλης – κράτους και ταυτόχρονα το συμφέρον των πολιτών (*« το της πόλεως όλης συμφέρον και το κοινόν το των πολιτών »*). Σημαντική ήταν, βέβαια, και η επίδραση του Πλάτωνα σχετικά με την ωφέλεια και το σκοπό του δικαίου στο πλαίσιο της πολιτείας. Στους Νόμους σημειώνει πως σκοπός της πολιτείας και του δικαίου είναι το *« κοινόν »* γιατί αυτό ενώνει τους πολίτες ενώ το *« ίδιον διασπά τις πόλεις »*.

Παρόλα αυτά, χωρίς να παραβλέψουμε την προσφορά της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, η αρχή της αναλογικότητας άρχισε να διαπλάθεται κυρίως μετά το 18^ο αιώνα. Ωστόσο, νωρίτερα, η Magna Carta του 1215 μπορούμε να πούμε ότι περιείχε την αρχή ως υποχρέωση της εξουσίας κατά την επιβολή των ποινών (π.χ. προέβλεπε για ένα έγκλημα να τιμωρείται ανάλογα με τη βαρύτητά του). Αργότερα, και κυρίως με την επικράτηση του φιλελεύθερου κράτους απαντώνται τα

πρώτα σημάδια της αρχής. Το 1791, ο Karl Gottied Suarez θέτει ως πρώτη αρχή του Δημόσιου Δικαίου « να επιτρέπεται στο κράτος να περιορίζει την ελευθερία του ατόμου μόνο στο μέτρο που αυτό είναι αναγκαίο, ώστε να διασφαλίζεται η ελευθερία και η ασφάλεια όλων »¹. Μόλις οχτώ χρόνια μετά ο Berg συνάγει απ' το δίκαιο της φύσης, τα όρια της αστυνομικής εξουσίας και διατυπώνει για πρώτη φορά με σαφήνεια τη σχέση μέσου σκοπού. Κατ' αυτόν « η αστυνομία δεν επιτρέπεται να επεμβαίνει πέρα απ' όσα απαιτεί ο σκοπός επεμβάσεώς της »². Σχεδόν έναν αιώνα αργότερα επικρατεί η θέληση περιορισμού της αστυνομικής εξουσίας που εκδηλώνεται υποχρέωση επιβολής του λιγότερο επαχθούς μέτρου.

Η διαμόρφωση της σύγχρονης έννοιας της αρχής της αναλογικότητας είναι απότοκο της εξέλιξης του φιλελεύθερου κράτους σε κράτος δικαίου καθώς και της επαναφορά των απόψεων περί δικαίου, ορθού μέτρου, δικαιωμάτων και αξίας του ανθρώπου. Η αρχή της αναλογικότητας αναπτύχθηκε πρώτα στο γερμανικό δίκαιο όπου το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο (ΟΣΔ) την συνάγει απ' την αρχή του Κράτους Δικαίου και την ουσία των ατομικών δικαιωμάτων προσδίδοντάς της συνταγματική ισχύ. Η αρχή αναγνωρίστηκε και από το Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) ως αρχή του ευρωπαϊκού δικαίου με ιδιαίτερη έμφαση κατά την εφαρμογή των ατομικών δικαιωμάτων. Ακόμα προβλέπεται στη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (αρ 5 § 3 ΣυνθΕΚ) και στο σχέδιο του Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εφαρμόζεται από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ).

^{1,2} Δαλακούρας Θ., Αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού, σελ.35

2) Η αρχή της αναλογικότητας στο Ελληνικό δίκαιο

Στην ελληνική έννομη τάξη η αρχή της αναλογικότητας αναγνωρίστηκε ρητά απ' τη νομολογία το Στ Ε με την απόφαση 2112/1984 και θεμελιώθηκε συνταγματικά στα άρθρα 5§1, 25§1 (πριν την αναθεώρηση του 2001) και 110§1Σ.

Ύστερα απ' την αναθεώρηση του 2001, η αρχή της αναλογικότητας απέκτησε συνταγματική ισχύ και κατοχυρώνεται πλέον ρητά στο άρθρο 25§1 εδ 4Σ.

Άρθρο 25

1. Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτος δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα οφείλουν να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. Οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας.

2. Η αναγνώριση και η προστασία των απαράγραπτων και θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου από την Πολιτεία αποβλέπει στην πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη.

3. Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται.

4. Το κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης.

Η ρητή πλέον κατοχύρωση στο Σύνταγμα αίρει οποιοσδήποτε αμφισβητήσεις και την καθιερώνει άμεσα ως αρχή που διατρέχει το σύνολο της ελληνικής νομοθεσίας.

3) Η έννοια της αρχής της αναλογικότητας

Η αρχή της αναλογικότητας συνδέεται στενά με τον περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων και ενδιαφέρει μόνο τότε, όταν τίθενται περιορισμοί κατά την άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων. Στόχος της αρχής είναι να θέσει όρια στους περιορισμούς, γι' αυτό έχει χαρακτηριστεί ως « ο περιορισμός των περιορισμών ».

Κάθε περιορισμός δηλαδή «επιτρεπόμενη από το δίκαιο και με ενέργεια κρατικού οργάνου συρρίκνωση του γενικού περιεχομένου του δικαιώματος »³ λαμβάνεται στο πλαίσιο ειδικής σχέσης εφόσον υπάρχει επιφύλαξη νόμου. Σε καμία περίπτωση όμως δε μπορεί να παραβιαστεί ο πυρήνας του δικαιώματος όπως προκύπτει από αρ 2§1Σ που αναφέρεται στο σεβασμό και προστασίας της αξίας του ανθρώπου. Όταν κρίνεται η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας προϋποτίθεται η ύπαρξη τριών στοιχείων : ένα ατομικό δικαίωμα το οποίο περιορίζεται, ένα μέτρο που αποτελεί το μέσο περιορισμού του ατομικού δικαιώματος και ένας συνταγματικά καλυμμένος σκοπός, για χάρη του οποίου επιβάλλεται ο περιορισμός.

Ο περιορισμός του δικαιώματος είναι σύμφωνα με πάγια θέση της νομολογίας επιτρεπτός μόνο αν τελείται «κατά τρόπον γενικών και εξ' αντικειμένου » και

³ Δημητρόπουλος Α., Συνταγματικά Δικαιώματα, ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ, σελ200

«δικαιολογείται εξ' αποχρόντων λόγων εξυπηρετήσεως του γενικότερου δημοσίου ή κοινωνικού συμφέροντος»⁴.

Ο περιορισμός αποτελεί νόμιμη συρρίκνωση του ατομικού δικαιώματος, χωρίς όμως να ξεπερνά τα όρια που τίθενται από το ίδιο το Σύνταγμα. Τέτοια όρια προκύπτουν από διάσπαρτες διατάξεις του Συντάγματος όπως αρ 5, 20, 21 Σ.

Όριο στον περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων αποτελεί και η αρχή της αναλογικότητας. Η αρχή αυτή υποχρεώνει όλα τα όργανα του κράτους να διασφαλίζουν την *« ανεμπόδιστη και αποτελεσματική »* άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων. Ανάμεσα στο νόμιμο σκοπό που επιδιώκει ένας περιορισμός και το μέσο που χρησιμοποιείται για την επίτευξη του σκοπού και που αποτελεί τον περιορισμό του συνταγματικού δικαιώματος πρέπει να υπάρχει εύλογη σχέση, εύλογη αναλογία. Ο περιορισμός δεν μπορεί να είναι δυσανάλογος σε σύγκριση με το προστατευόμενο έννομο αγαθό. Διαπιστώνουμε έτσι, ότι η αναλογικότητα προϋποθέτει τη σχέση δύο συγκρίσιμων μεγεθών. Για να εκτιμηθεί , λοιπόν, η αναλογικότητα του περιορισμού θα πρέπει να εξετασθούν το μέσο που χρησιμοποιείται και ο σκοπός που επιδιώκεται.

Ας μην ξεχνάμε, ότι σε κάθε περίπτωση περιορισμού διαπιστώνουμε την ύπαρξη δύο αγαθών – συμφερόντων τα οποία ενώ απολαμβάνουν νομική προστασία και έχουν ίση νομική αξία, καθώς όλες οι συνταγματικές διατάξεις είναι ισότιμες, στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι αντίρροπα και

⁴ Βουτσάκης Β., Η αρχή της αναλογικότητας από την ερμηνεία στη διάπλαση του δικαίου, σελ. 210

συγκρούονται και δεν μπορούν ταυτόχρονα και σύμμετρα να ικανοποιηθούν. Γι' αυτό το λόγο, κατ' αρχάς θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε απ' τη μία το έννομο συμφέρον για χάρη του οποίου λαμβάνεται ο περιορισμός και απ' την άλλη το έννομο συμφέρον που θίγεται. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε την ένταση της προσβολής του δικαιώματος, την έκταση και τη διάρκειά της καθώς και το βαθμό προστασίας των αντιτιθέμενων συμφερόντων. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Θ. Δαλακούρας καταλήγει στα εξής : « *Η αναλογικότητα συνιστά το αποτέλεσμα αξιολογήσεως της σχέσης μεταξύ εννόμων συμφερόντων που αξιώνουν την υλοποιήσιμη της υπό έλεγχο κρατικής ενέργειας και των εννόμων αγαθών που θίγονται απ' αυτήν, το οποίο προκύπτει υπό το πρίσμα της πραγματικής καταστάσεως - λαμβανομένης υπόψη της εντάσεως προσβολής ή άλλως της απαιτήσεως προστασίας των εν λόγω αντιτιθέμενων συμφερόντων – και επί τη βάση μιας σχετικής προκριματικής κλίμακας ως κοινού πλαισίου αναφοράς* »⁵ .

Η πιο πάνω διαδικασία υλοποιείται με τη στάθμιση των συγκρουόμενων αγαθών προσδιορίζοντας τη σχέση που πρέπει να υπάρχει ανάμεσά τους χωρίς βέβαια να θιγεί υπερβολικά κανένα απ' τα αντιτιθέμενα συμφέροντα. Είναι ανάγκη να τηρηθεί ένα μέτρο και να μην διαταραχθεί η ισορροπία της συνταγματικής τάξης. Για το λόγο αυτό ο σκοπός του περιορισμού θα πρέπει να είναι νόμιμος αλλά και ορισμένος και το μέσο ικανοποίησης να έγκειται στην πραγμάτωση του σκοπού . Ο δικαστής ο οποίος καλείται να προχωρήσει στη

⁵ Δαλακούρας Θ., οπ. παρ. σελ. 89

διαδικασία στάθμισης των συγκρουόμενων αγαθών, επιχειρεί να συσχετίσει το μέσο και το σκοπό και να διακρίνει τις ωφέλειες που προκύπτουν. Η αρχή της αναλογικότητας λοιπόν, αποσκοπεί να οργανώσει τη διαδικασία με την οποία θα εναρμονιστούν οι συγκρουόμενοι κανόνες.

Θα πρέπει, τέλος, να παρατηρήσουμε ότι η αρχή της αναλογικότητας δεν είναι συνταγματικός κανόνας με αυτοτελές περιεχόμενο και άμεση εφαρμογή. Σε αντίθεση με άλλες αρχές που κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα, η αρχή της αναλογικότητας δεν είναι δεκτική εφαρμογής ή ερμηνείας και δεν μπορεί να αποτελέσει κριτήριο των νομοθετικών επιλογών όπως γίνεται π.χ. με την αρχή της ισότητας. Ο δικαστής εφαρμόζει την εν λόγω αρχή στο πλαίσιο μιας επίδικης σχέσης όπου καλείται να προσδιορίσει τη συνάφεια μέσου και σκοπού. Η αρχή αυτή χρησιμεύει απλώς για τον καθορισμό του επιτρεπτού ορίου περιορισμών των συνταγματικών δικαιωμάτων σε συνάρτηση προς τα οποία μπορεί μόνο να εφαρμοστεί.

4) Τα στοιχεία της αρχής της Αναλογικότητας

Η αρχή της αναλογικότητας αναλύεται σε τρεις επιμέρους αρχές : α. την αρχή της καταλληλότητας, β. την αρχή της αναγκαιότητας και γ. την αρχή της αναλογικότητας σε στενή έννοια.

Η αρχή της αναλογικότητας επιβάλλει, όπως παρατηρήσαμε παραπάνω να υπάρχει εύλογη σχέση ανάμεσα στο μέτρο που λαμβάνεται και στον επιδιωκόμενο σκοπό. Τέτοια σχέση υπάρχει « όταν το λαμβανόμενο μέτρο είναι κατάλληλο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, συνεπάγεται κατ' ένταση και διάρκεια τα λιγότερα μειονεκτήματα για τον πολίτη και τέλος όταν τα συνεπαγόμενα μειονεκτήματα δεν υπερσκελίζουν τα πλεονεκτήματα »⁶.

α. Η αρχή της καταλληλότητας

Η καταλληλότητα ή προσφορότητα συνιστά μία αυτόνομη και μη αμφισβητούμενη ιδιότητα κάθε μέτρου – περιορισμού. Πρόσφορο ή κατάλληλο είναι εκείνο το μέτρο που μπορεί να επιφέρει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα ή έστω είναι ικανό να διευκολύνει ή να προωθήσει έναν συγκεκριμένο σκοπό με την προϋπόθεση ότι αυτό το μέτρο μπορεί από νομική ή πραγματική άποψη να συνδράμει στην επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Αντίστροφα, η αδυναμία ενός μέτρου

⁶ Παπαιωάννου Ζ., Η αρχή της αναλογικότητας κατά την άσκηση της αστυνομικής εξουσίας, σελ.32

να συμβάλει στην πραγμάτωση ενός στόχου το καθιστά εξ' αρχής άσκοπο και μη αναγκαίο.

Η κρίση για την αναλογικότητα ενός περιορισμού προϋποθέτει τον εντοπισμό του σκοπού και την εξακρίβωση της προσφορότητας του μέτρου που επιλέχθηκε για να τον ικανοποιήσει. Η λειτουργία, λοιπόν της αρχής της προσφορότητας εντοπίζεται « στον έλεγχο κάθε περιορισμού από απόψεως καταλληλότητάς του σε σχέση με κάποιο συγκεκριμένο και συνταγματικά νόμιμο σκοπό »⁷.

Ο έλεγχος της καταλληλότητας του μέτρου μπορεί να γίνει με βεβαιότητα αφού προηγουμένως το μέτρο δοκιμαστεί. Όμως, η εξέταση της καταλληλότητας γίνεται για το μέλλον πριν εφαρμοστεί το μέτρο. Οπότε, για το αν το επιβαλλόμενο μέτρο είναι κατάλληλο λαμβάνουμε υπόψη τις περιστάσεις κατά το χρόνο επιβολής. Αν μεταγενέστερα αποδειχθεί ως ακατάλληλο, το ΟΣΔ έχει αποφανθεί ότι ο νομοθέτης έχει ως υποχρέωση να άρει το μέτρο αυτό, χωρίς να το χαρακτηρίσει αντισυνταγματικό. Το ΣτΕ προβαίνει σε έλεγχο της καταλληλότητας με την έκφρασή : οι περιορισμοί να « *συνάπτονται προς τον υπό το νόμο επιδιωκόμενο σκοπό* »⁸.

β. Η αρχή της αναγκαιότητας

Τη συγκεκριμένη αρχή ελέγχει το ΣτΕ ήδη από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του. Σύμφωνα με την απόφαση 300/1936 για να

⁷ Δαλακούρας Θ., οπ. παρ., σελ. 94

⁸ Μπέης Ε., Η αρχή της αναλογικότητας – από το δημόσιο στο αστικό και διοικητικό δικονομικό και ιδιωτικό δίκαιο, σελ. 472

χαρακτηριστεί μία πράξη ως αναγκαία θα πρέπει να είναι απ' τη μία ικανή να επιτύχει τον επιδιωκόμενο σκοπό και απ' την άλλη η λιγότερο επαχθής (« ήττον επαχθής ») για το θιγόμενο ιδιώτη και το κοινό.

Το ΣτΕ με την απόφαση – σταθμό για την ελληνική νομολογία 2112/1984 εισήγαγε για πρώτη φορά την αρχή της αναλογικότητας στην ελληνική έννομη τάξη. Η αρχή της αναλογικότητας που έκτοτε την επικαλείται ρητά, στη συγκεκριμένη απόφαση είχε διατυπωθεί ως εξής : *«την εκ της έννοιας του κράτους δικαίου απορρέουσα συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, κατά την οποία οι εκ μέρους του νομοθέτου και της διοικήσεως επιβαλλόμενοι περιορισμοί εις την άσκησιν των ατομικών δικαιωμάτων πρέπει να είναι μόνο οι αναγκαίοι και να συνάπτονται προς τον υπό του νόμου επιδιωκόμενον σκοπό.»*

Παράλληλα, είναι σκόπιμο να αναφερθώ και στη μειοψηφούσα γνώμη της απόφασης ΣτΕ 1149/88. Όπως ορθά επισημαίνει : *« οι περιορισμοί που ο νομοθέτης θέτει στην οικονομική και επαγγελματική ελευθερία πρέπει να είναι μόνο οι αναγκαίοι για την εξυπηρέτηση του σκοπού που επιδιώκουν. Αν δε ο συγκεκριμένος σκοπός μπορεί να εξυπηρετηθεί πλήρως με περιορισμό που θίγει λιγότερο το ατομικό δικαίωμα αυτός πρέπει να προκρίνεται από το νομοθέτη γιατί κάθε άλλο που περιορίζει σε μεγαλύτερο βαθμό το δικαίωμα παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας και είναι αντισυνταγματικό.»*

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι αναγκαίος είναι εκείνος ο περιορισμός που συνεπάγεται τα λιγότερο δυνατά βάρη για τον ιδιώτη και το κοινό. Επίσης, *« ως αναγκαίος θεωρείται ένας περιορισμός (μέτρο ή ρύθμιση) όταν περιορίζει την άσκηση του*

ατομικού δικαιώματος λιγότερο από οποιονδήποτε άλλον εκ των εξίσου πρόσφορων προς υλοποίηση του επιδιωκόμενου σκοπού περιορισμών.»⁹

γ. Η αρχή της αναλογικότητας σε στενή έννοια

Ο έλεγχος της αναλογικότητας σε στενή έννοια (*stricto sensu*) σημαίνει την εξέταση της σχέσης ανάμεσα στη βαρύτητα της προσβολής και στη βάση της δικαιολόγησης της. Η αναλογικότητα σε στενή έννοια αφορά τη σχέση του σκοπού κάθε αυτού με τον περιορισμό που επιφέρει το μέτρο στο ατομικό δικαίωμα. Σε αυτό το τρίτο τμήμα της αρχής της αναλογικότητας εντάσσεται η στάθμιση των συγκρουόμενων συμφερόντων.

Η αρχή της αναλογικότητας *stricto sensu* επεξεργάστηκε κυρίως στη Γερμανία από το ΟΣΔ και έχει εξειδικευθεί στην αστυνομική νομοθεσία. Αναλύεται σε τρεις επιμέρους αρχές¹⁰ :

ι. Η αρχή της ελάχιστης δυνατής προσβολής ή του ηπιότερου μέσου

Η αρχή αυτή απορρέει από το κράτος δικαίου και αποτελεί σύνθεση της ισότητας και της επιείκειας. Σύμφωνα με αυτή την αρχή από τα περισσότερα δυνατά και πρόσφορα μέσα πρέπει να επιλεγθεί από το αρμόδιο όργανο εκείνο που είναι το ηπιότερο ή επιβαρύνει λιγότερο τον πολίτη.

⁹ Δαλακούρας Θ., οπ. παρ., σελ 100

¹⁰ Παπαϊωάννου Ζ., οπ. παρ., σελ 31-40

ii. Η αρχή της αποφυγής ασύμμετρων ή δυσανάλογων συνεπειών

Η αρχή αυτή εξετάζει την προσφορότητα στη σχέση μέσου-επιδιωκόμενου σκοπού. Έτσι το κατ'αρχήν κατάλληλο και αναγκαίο μέτρο δεν επιτρέπεται να ληφθεί αν οι συνέπειες που θα επιφέρει η επιλογή του είναι δυσανάλογες με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Δηλαδή, οι δυσμενείς συνέπειες που επιβάλλονται μέσω του περιορισμού θα πρέπει να βρίσκονται σε αναλογία με το σκοπό.

iii. Η αρχή της χρονικής ασυνέπειας ή υπερβολής

Η τρίτη επιμέρους αρχή επικεντρώνεται στη διάρκεια των αστυνομικών μέτρων. Ένα μέτρο κρίνεται επιτρεπτό για τόσο χρονικό διάστημα όσο απαιτείται για την επέλευση των νομικών συνεπειών του. Με άλλα λόγια, το μέτρο θεωρείται ικανό μέχρι να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος σκοπός ή διαγνωστεί η αδυναμία του.

Ο Ε. Μπέης¹¹ αναφέρει τη διαδικασία που ακολουθεί το ΟΣΔ για να προχωρήσει στη στάθμιση των συγκρουόμενων αγαθών. Το ΟΣΔ στηρίζεται σε τρεις άξονες : την ένταση και τη βαρύτητα του περιορισμού καθώς και τα ατομικά συμφέροντα. Ο ίδιος χαρακτηριστικά σημειώνει : « *όσο πιο έντονη είναι η επέμβαση του περιοριστικού μέτρου στη νομική θέση του καθενός τόσο πιο ισχυρά πρέπει να είναι τα συνταγματικά αγαθά για χάρη των οποίων λαμβάνεται.. Όσο πιο μεγάλο είναι το βάρος ή όσο πιο επείγουσα είναι η ρύθμιση για των συνταγματικών εννόμων*

¹¹Μπέης Ε., οπ. παρ., σελ. 375-376

αγαθών, τόσο εντονότερος περιορισμός της ελευθερίας απαιτείται.. τα ατομικά συμφέροντα έχουν μεταξύ τους διαφορετική βαρύτητα και επηρεάζουν ανάλογα με τη βαρύτητα τους τη σχέση συγκρουόμενων αγαθών ».

Τέλος πρέπει σε αυτό το σημείο να διευκρινίσω ότι ενώ οι δυο πρώτες αρχές που συναπαρτίζουν την αρχή της αναλογικότητας (αναγκαιότητα – καταλληλότητα) γίνονται αντικείμενο ελέγχου από τον Έλληνα δικαστή, η τρίτη αρχή (αναλογικότητα σε στενή έννοια) δεν ελέγχεται στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης. Άλλωστε ο έλεγχος της τρίτης επιμέρους αρχής που « αποτελεί στην ουσία μια στάθμιση κόστους- οφέλους είναι προβληματικός και επισφαλής γιατί λείπουν τα σταθερά νομικά κριτήρια πάνω στα οποία θα μπορούσε να βασισθεί »¹².

Επιπλέον, η στάθμιση που επιχειρείται κατά τον έλεγχο της αναλογικότητας *stricto sensu* βασίζεται « σε πραγματολογικά δεδομένα που παραπέμπουν περισσότερο στη σφαίρα της σκοπιμότητας παρά σε εκείνη της συνταγματικότητας.»¹³

¹² Παπαϊωάννου Ζ., ο. παρ., σελ. 41

¹³ Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, σελ. 94-95

5) Πεδίο εφαρμογής

Η αρχή της αναλογικότητας είναι δεσμευτική για το σύνολο της ελληνικής έννομης τάξης. Τόσο ο νομοθέτης, όσο και η διοίκηση όσο και η δικαστική εξουσία οφείλουν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους να εναρμονίζονται με την εν λόγω αρχή και να μην την παραβιάζουν. Η αρχή της αναλογικότητας, συνεπώς, απολαμβάνει το σεβασμό των κρατικών φορέων και κάθε διάταξη που έρχεται σε αντίθεση με αυτήν θα πρέπει να χαρακτηρίζεται ως αντισυνταγματική και να μην εφαρμόζεται. Ειδικότερα:

I. Νομοθετική εξουσία

Ο νομοθέτης κατά τη ρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων δεσμεύεται από την αρχή της αναλογικότητας και υποχρεούται να απέχει από την επιβολή δυσανάλογων περιορισμών στα ατομικά δικαιώματα, ιδίως στις περιπτώσεις νομοθετικού περιορισμού της ιδιωτικής και κοινωνικής αυτονομίας.

Παράδειγμα τέτοιας νομοθετικής συνέπειας αποτελούν, ενδεικτικά, οι παρακάτω διατάξεις :

- ο στο νόμο 2462/1997 αρ11 έχει εισαχθεί η αρχή της αναλογικότητας και ειδικότερα η αρχή της αναγκαιότητας και της καταλληλότητας που λειτουργούν ως όριο για την εφαρμογή του αρ1047 ΚπολΔ, για την προσωπική κράτηση συνδυασμό των εμπόρων. Καταλήγουμε έτσι στο συμπέρασμα, με αναλογική εφαρμογή των παραπάνω διατάξεων, ότι προσωπική κράτηση των εμπόρων για εμπορικά χρέη θα γίνεται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις,

μόνο όταν αυτό είναι το κατάλληλο και αναγκαίο μέτρο για να εισπραχθεί το απαιτητό ποσό.

- το ΠΔ 538/1989 αρ2 , στο πλαίσιο της αστυνομικής νομοθεσίας, όπου ορίζεται ότι οι αστυνομικοί χρησιμοποιούν τα κατά το δυνατόν ηπιότερα μέσα αποφεύγοντας κάθε περιττή τραχύτητα, ενόχληση ή αδικαιολόγητη φθορά ιδιοκτησίας και επιδεικνύουν πνεύμα μετριοπάθειας.
- ο Ν 2928/2002 αρ8 §1 που εισήγαγε την εξέταση DNA, η οποία είναι επιτρεπτή και συνταγματικά αποδεκτή όταν είναι απολύτως αναγκαία για αντεγκληματικούς σκοπούς και υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι έχει τελεστεί κακούργημα ή πλημμέλημα.
- Το ΠΔ 141/1991 αρ133, για τη χρήση όπλων από αστυνομικούς, ορίζει ότι επιτρέπεται εφόσον υπάρχει απόλυτη ανάγκη και εξαντληθούν όλα τα ηπιότερα μέσα.

II. Εκτελεστική εξουσία – Διοίκηση

Δεδομένη θεωρείται και η δέσμευση όλων των οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας απ' την αρχή της αναλογικότητας. Η σημασία της αρχής αναδεικνύεται ιδίως στις περιπτώσεις εκείνες που η διοίκηση ενεργεί κατά διακριτική ευχέρεια. Τότε ελέγχεται κατά πόσο το μέτρο της διοίκησης ανταποκρίνεται στην έννοια της αναλογικότητας μιας και η διοίκηση έχει τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ περισσότερων λύσεων. Αυτό όμως δε συμβαίνει στην περίπτωση της δέσμιας αρμοδιότητας, αφού τότε εφαρμόζεται ένα μέτρο ήδη προδιαγεγραμμένο απ' το νόμο και η εκτελεστική εξουσία δρα ως εφαρμοστής του νόμου.

Περαιτέρω, η διοικητικές αρχές, σύμφωνα με Ν572/1997 §2 εδβ οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη και να εφαρμόζουν την αρχή της αναλογικότητας προκειμένου να επιλέξουν ποιες (διοικητικές) κυρώσεις θα επιβάλλουν και υπό ποιους όρους. Ο ίδιος νόμος, ειδικεύοντας την έννοια της αναλογικότητας ορίζει ότι οι κυρώσεις της ανάκλησης άδειας και της καταστροφής των δεδομένων – διακοπή της επεξεργασίας πρέπει να επιβάλλονται σε περιπτώσεις ιδιαίτερα σοβαρής ή καθ' υποτροπή παράβασης. Αν παρ' όλα αυτά δε συντρέχουν οι παραπάνω προϋποθέσεις και επιβληθούν κυρώσεις πρόκειται για υπέρβαση εξουσίας ενώ αν συντρέχουν και δεν επιβληθούν κυρώσεις υποκρύπτεται μεροληψία της Αρχής υπέρ του παραβάτη.

Επιπλέον, στις περιπτώσεις κήρυξης της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης θα πρέπει να εξεταστεί, εν όψει βέβαια της αρχής της αναλογικότητας, αν η επιλογή είναι λύση αναγκαία και κατάλληλη για την εξυπηρέτηση του δημόσιου σκοπού. Ειδικότερα, η διοίκηση οφείλει να ερευνήσει μήπως υπάρχει άλλος, λιγότερο επαχθής απ' την απαλλοτρίωση τρόπος για να εξυπηρετηθεί ο δημόσιος σκοπός.

Το ΣΤΕ με την απόφαση 343/1943 αποφάνθηκε ότι « τα αστυνομικά όργανα δεν μπορούν να ασκήσουν βίαια μέτρα κατά των πολιτών παρά μόνο κατ' εξαίρεση και μόνο όπου ο νόμος επιτρέπει ή άλλος κίνδυνος καθιστούν ταύτα αναγκαία »¹⁴. Η νομολογία που έκτοτε τηρείται σταθερά, όπως σημειώνει η Ζ. Παπαϊωάννου¹⁵, επισημάνει ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν επιτρέπεται να περιορίζονται περισσότερο απ' ότι είναι

^{14,15} Παπαϊωάννου Ζ., οπ. παρ., σελ.21

αναγκαίο για να προστατεύουν είτε τα δικαιώματα των άλλων είτε όψεις του δημοσίου συμφέροντος που κατοχυρώνονται συνταγματικά και η διαφύλαξή τους εντάσσεται στην αποστολή της ΕΛΑΣ.

III. Δικαστική εξουσία

Η αρχή της αναλογικότητας στο δικαιοδοτικό επίπεδο έχει διπλό χαρακτήρα. Αφενός λειτουργεί ως δέσμευση του ίδιου του δικαστή και αφετέρου αποτελεί τρόπο ελέγχου των άλλων δυο εξουσιών, της νομοθετικής και της εκτελεστικής, κατά πόσο έλαβαν δυσανάλογα μέτρα για την επιβολή περιορισμών στα ατομικά δικαιώματα. Έτσι, ο δικαστής έχει τη υποχρέωση να μην εφαρμόζει άκριτα τις νομοθετικές ρυθμίσεις και να εξετάζει τις διοικητικές πράξεις λεπτομερώς, αν είναι σύμφωνες με τις θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές.

Όσον αφορά την πρώτη έκφανση της αρχής στο πλαίσιο της δικαστικής εξουσίας ισχύουν τα ακόλουθα: η αναλογικότητα ελέγχεται κατά την επιβολή μέτρων δικονομικού καταναγκασμού και η παραβίαση της συνεπάγεται την αντισυνταγματικότητα των μέτρων.

Στο πλαίσιο της ποινικής δίκης ο δικαστής δεσμεύεται να εφαρμόσει τις διατάξεις για την απόδειξη τηρώντας οπωσδήποτε την εν λόγω αρχή. Και η συλλογή αποδεικτικών μέσων που προσβάλλουν τα ατομικά δικαιώματα πρέπει να γίνεται με φειδώ εάν δεν περιορίζεται. Η διάταξη 235ΚΠΔ « αποτελεί έκφραση τόσο της αρχής της αναγκαιότητας αφού επιτρέπει την έρευνα μόνο όταν είναι αναγκαία για επίτευξη ορισμένων σκοπών (είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί ή να

διευκολυνθεί μόνο με αυτή) όσο και της αρχής της αναλογικότητας με στενή έννοια, αφού απαγορεύει τις έρευνες επί πταισμάτων »¹⁶. Ο ποινικός δικαστής προβαίνει στη αξιολόγηση του οφέλους που συνεπάγεται η απαγόρευση αξιοποίησης αποδεικτικών μέσων για τον ιδιωτικό βίο και της βλάβης που επιφέρει σε άλλα αγαθά.

Παράλληλα, σε όλες τις περιπτώσεις που η παροχή δικαστικής προστασίας εμπεριέχει και την αξίωση αναγκαστικής εκτέλεσης μιας απόφασης ο τρόπος διενέργειας της δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τα όρια που χαράσσει η αρχή της αναλογικότητας. Για παράδειγμα, έχουμε κακή χρήση διακριτικής ευχέρειας του αρμόδιου οργάνου κατά την επιλογή των μέσων διοικητικής εκτέλεσης κατά του οφειλέτη όταν λαμβάνει το επαχθές μέτρο της κατάσχεσης ακινήτου μεγάλης χρηματικής αξίας για εξόφληση μικρής απαίτησης.¹⁷

Εν τούτοις, η αρχή της αναλογικότητας παρά τη δεσμευτικότητα της απέναντι στα όργανα της κρατικής εξουσίας δεν χαίρει το σεβασμό ούτε τηρείται πάντοτε στο χώρο της ποινικής διαδικασίας στον οποίο, για χάρη ανακριτικών σκοπών, περιορίζονται κατά κύριο λόγο τα συνταγματικά δικαιώματα του ατόμου.

Αμφισβήτηση επικρατούσε πριν από λίγα χρόνια αν η αρχή της αναλογικότητας ισχύει και εφαρμόζεται στο ιδιωτικό δίκαιο. Τόσο τα πολιτικά όσο και τα οι θεωρητικοί του αστικού δικαίου δέχονται ότι υπάρχουν οι διατάξεις καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος (281ΑΚ, 116ΚπολΔ.) . Ωστόσο, πρέπει να

¹⁶ Τριανταφύλλου Γ., Η αρχή της αναλογικότητας στο ποινικό δίκαιο, σελ. 11

¹⁷ Χρυσόγονος Κ.,

παραδεχθούμε την τριτενέργεια των ατομικών δικαιωμάτων όπως προκύπτει απ' το άρθρο 25§1εδγΣ καθώς και των συνταγματικών αρχών. Τα συνταγματικά δικαιώματα επιδρούν και στις ιδιωτικές σχέσεις των πολιτών. Η επιρροή τους έχει διεισδύσει και στο χώρο της συμβατικής ευθύνης και η αρχή της αναλογικότητας θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη π.χ. κατά την επιβολή κυρώσεων στον εργαζόμενο ιδιωτικής επιχείρησης.

Όσον αφορά τώρα, τη δεύτερη παράμετρο της αρχής στο δικονομικό δίκαιο εφαρμόζεται και είναι αντικείμενο της δικαστικής εξουσίας κατά τη διαδικασία ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων και των διοικητικών αποφάσεων. Εξετάζεται τόσο η καταλληλότητα όσο και η αναγκαιότητα του επιβαλλόμενου περιορισμού, ερευνάται ο σκοπός για χάρη του οποίου περιορίζεται το δικαίωμα και τέλος ελέγχεται αν ο περιορισμός είναι δυσανάλογος σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Ο δικαστής, τέλος, βάσει της συνταγματικής αρχής της αναλογικότητας καταλήγει « *εις την αντισυνταγματικότητα του νομοθετικού μέτρου μόνο αν είναι κατάδηλον ότι είναι εκ της φύσεώς του ακατάλληλον δια τον σκοπόν που επιδιώκει ή ότι υπερακοντίζει το σκοπόν αυτόν* »¹⁸.

¹⁸Χιώλος Κ., Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΑρχΝ 1992, σελ.300

6) Συμπέρασμα

Η συνταγματική κατοχύρωση της αρχής της αναλογικότητας αίρει τις αμφιβολίες για το αν εφαρμόζεται και σε άλλους κλάδους του δικαίου πλην του δημοσίου και του διοικητικού. Δεν μπορεί όμως να αποτελέσει αυτοτελές κριτήριο των νομοθετικών επιλογών αλλά χρησιμεύει για τον καθορισμό του επιτρεπτού ορίου περιορισμών και κρίνεται στο πλαίσιο πάντα της συγκεκριμένης σύγκρουσής συμφερόντων. Αποτελεί μεθοδολογικό εργαλείο της σύγχρονης νομικής επιστήμης που συνδυάζει έλεγχο σκοπών και μέσων με τη στάθμιση των συγκρουόμενων αγαθών. Στο χώρο βέβαια της ελληνικής έννομης τάξης ελέγχεται μόνο ως προς την καταλληλότητα και την αναγκαιότητα ενώ η αναλογικότητα *stricto sensu* δεν αποτελεί αντικείμενο ελέγχου των ελληνικών δικαστηρίων ελλείψει σταθερών νομικών κριτηρίων.

7) Περίληψη –Λέξεις κλειδιά

Η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί συνταγματική αρχή και κατοχυρώνεται πλέον ρητά στο Σύνταγμα αρ 25§1 εδ δ μετά την αναθεώρηση του 2001. Εξετάζεται κατά την επιβολή περιορισμών στα ατομικά δικαιώματα και λειτουργεί ως ένα όριο για τους περιορισμούς. Σε κάθε περίπτωση ελέγχου της αρχής προϋποτίθεται η ύπαρξη ενός ατομικού δικαιώματος που περιορίζεται, ενός μέτρου που επιβάλλει τον περιορισμό και του σκοπού του μέτρου. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, το μέτρο που λαμβάνεται και χρησιμοποιείται ως μέσο για την επιβολή του περιορισμού πρέπει να είναι ανάλογο με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Συνεπώς, μέσο και σκοπός πρέπει να βρίσκονται σε εύλογη σχέση. Ακόμη, η αρχή της αναλογικότητας διακρίνεται σε τρεις επιμέρους αρχές : (i) αρχή της καταλληλότητας, (ii) αρχή της αναγκαιότητας, (iii) αρχή της αναλογικότητας σε στενή έννοια και διατρέχει το σύνολο της ελληνικής έννομης τάξης.

Αρχή αναλογικότητας, συνταγματική αρχή, κατάλληλο, αναγκαίο, μέτρο-ρύθμιση , ατομικό δικαίωμα, συγκρουόμενα αγαθά, περιορισμός, σκοπός ρύθμισης, εύλογη σχέση , στάθμιση,

The principle of proportionality composes a constitutional principle and has been written clearly in our constitution in article 25§1 since the last revision in 2001. This principle is related to the limitation of individual rights. Whenever the proportionality is checked, there are an enacted measure, a limitation and the purpose of that measure. The measure, which poses limitation, may be necessary and suitable for the purpose which have taken; so between the measure and its purpose there must be a relationship. Furthermore, the principle of proportionality is separated to a) the principle of necessity, b) the principle of suitability and c) the principle of proportionality stricto sensu and is put in practice in the legal system..

Principle of proportionality, constitution, individual rights, measure, limitation, necessity, suitability, relationship,

8) Βιβλιογραφία

- Αθανάσας Αθανάσιος , Προσωπική κράτηση εμπόρων μετά το αρ11 Ν2462/97 – Αρχή αναλογικότητας, Αρχείο Νομολογίας, περίοδος Β' (ΜΘ') έτος 1998, σελ. 21 – 24
- Ανδρουλάκης Νικόλαος , Τα όρια της ανακριτικής δράσεως και η " αρχή της αναγκαιότητας ", Ποινικά Χρονικά, ΚΕ, (1975)
- Αρμαμέντος Δ. Παναγιώτης, Σωτηρόπουλος Σ. Βασίλειος, Προσωπικά δεδομένα, ερμηνεία Ν. 2472,1997, εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκουλα, 2005
- Βουτσάκης Βασίλειος, « Η αρχή της αναλογικότητας απ' την ερμηνεία στη διάπλαση του δικαίου », Αθήνα 1989
- Δαλακούρας Θεοχάρης , Αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού, εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκουλα, Αθήνα 1993
- Δατόγλου Π. Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα Α', δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, εκδόσεις Αντ.Σάκουλα, Αθήνα 2005
- Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα, Γενικό μέρος, Σύστημα Συνταγματικού δικαίου, Τόμος Γ'- Ημίτομος Ι, εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα 2005
- Μπέης Ευάγγελος , Η αρχή της αναλογικότητας από το δημόσιο, στο αστικό και διοικητικό δικονομικό δίκαιο και ιδιωτικό δίκαιο, Δίκη, τ. 30, τεύχος 5, σελ. 467, (1999)
- Παπαϊωάννου Ζωή, Η αρχή της αναλογικότητας κατά την άσκηση της αστυνομικής εξουσίας, εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα 2003

- Σκουρής Βασίλειος , Η συνταγματική αρχή της αναλογικότητας και οι νομοθετικοί περιορισμοί της επαγγελματικής ελευθερίας, Ελληνική Δικαιοσύνη, 1987, σελ. 773
- Τριανταφύλλου Γεώργιος, Η αρχή της αναλογικότητας στο ποινικό δίκαιο, (εισήγηση στο 9^ο Πανελλήνιο συνέδριο της ελληνικής εταιρίας ποινικού δικαίου), Αθήνα2005
- Χίωλος Κωνσταντίνος , Η συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, Αρχείο Νομολογίας, έτος 43^ο, 1992, σελ.300
- Χρυσόγονος Χ. Κωνσταντίνος , Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα 2002

Νομολογία

- ΣτΕ 2112/1984, Ελλ. Δνη , τόμος 28^{ος} ,1987
(Παρατηρήσεις στη συγκεκριμένη απόφαση του ΣτΕ)
- ΣτΕ 1149/1988, Το σύνταγμα 1988 (σελ 325), 1989
(σελ.465 – 467)